

УДК (477) XVI

Науково-теоретичний альманах «Грані»
Scientific-theoretical almanac «Grani»

«Grani». 2016. 140(12), 100-106.

doi:10.15421/1716147

www.grani.org.ua

Провінційне управління Османської імперії XVI ст. на основі канун-наме

М.В. Ковальчук¹

У статті на основі даних султанських канун-наме розглядається організація провінційного управління Османської імперії у XVI ст. Автор аналізує систему адміністративного поділу Османської імперії. Зазначається, що найбільші османські провінції поділялися на два типи – тимарли, в яких було сформовано османське право, тимарна система та поділ на санджаки та сальянелі, в яких тимарна система була відсутня, а зібрані податки розподілялися на місцеві потреби; адміністративно-військовою територіальною одиницею другого рівня були санджаки, які у свою чергу розподілялися на кази, кадиліки та нахйє. Встановлено, що систему влади на місцях формували представники військово-адміністративної, судової та фінансової ліній османського управління, які відповідно очолював бейлербей, кадій та дефтердар. Їхнім головним завданням було налагодження і зміцнення зв'язків між провінцією та центром.

Ключові слова: провінційна організація; територія; еялет; бейлербей; санджакбей; гілки влади

The provincial administration of the Ottoman Empire in the XVI century on the ground of the kanunname

M.V. Kovalchuk²

The title of the article is 'The provincial administration of the Ottoman empire in the XVI century on the ground of the kanunname'. The purpose of the article is to characterize the structure of the provincial administration of the Ottoman Empire in the XVI century on the ground of the sultans' kanunname.

The administrative divisions of the Ottoman Empire has been studied in the article: the largest ottoman provinces - eyalets were divided into two types: timarli, in which the system of sanjaks, ottoman law, timar system were established; and salyaneli, where timar system was absent, all taxes were gathered and distributed to local needs; the second administrative-military territorial units were sanjaks, the subdivisions of sanjak were kazas and kadiluks, then – nahiyes. Moreover, outside this system there were various types of vassal and tributary states. The governance of such large territory, control over the execution of orders, establishment of relations between different groups of multi-ethnic population of the empire, which lived mostly not in the metropolitan area, but in the provinces, needed the constant functioning of local authorities. The main task of the provincial administration was to organize and to strengthen the communications between the province and the center. Special attention has been given to the description of the place and role, rights and duties of beylerbey, sanjakbey, qadi (judge), defterdar and other local managers at the system of the Ottoman provincial administration.

In conclusion it is necessary to point out that the system of local authorities was formed by representatives of the military-administrative (sipahi-timarli, sanjakbey, beylerbey, the Grand Vizier), judicial (qadis (judges), kazaskers, sheikh-ul-Islam) and financial (defterdars) branches of the Ottoman government. Legal prohibitions and mutual cooperation supported sustainable balance between these executive power branches.

Keywords: the provincial organization; territory; eyalet; beylerbey; sanjakbey; power branches

Провинциальное управление Османской империи XVI в. на основе канун-наме

М.В. Ковальчук³

В статье на основе данных султанских канун-наме рассматривается организация провинциального управления Османской империи в XVI в. Автор анализирует систему административного деления Османской империи. Отмечается, что крупнейшие османские провинции делились на два типа - тимарлы, в которых было сформировано османское право, тимарная система и разделение на санджаки, и сальянели, в которых тимарная система отсутствовала, а сборные налоги распределялись на местные нужды; административно-военной территориальной единицей второго уровня были санджаки, которые в свою очередь делились на каза, кадылыки и нахийе. Установлено, что систему

¹ Аспірант; Київський національний університет ім. Т. Шевченка, 01601, Київ, вул. Володимирська, 64/13

² Postgraduate; Taras Shevchenko national university of Kyiv, 64/13, Volodymyrska Str., Kyiv, 01601, Ukraine

³ Аспірант; Киевский национальный университет им. Т. Шевченко, 01601, Киев, ул. Владимирская, 64/13
E-mail: mashket@ukr.net

власти на местах формировали представители военно-административной, судебной и финансовой линий османского управления, соответственно возглавляемые бейлербеєм, кадием и дефтердаром. Их главной задачей было налаживание и укрепление связей между провинцией и центром.

Ключевые слова: провинциальная организация; территория; эялет; бейлербей; санджакбей; ветви власти

Peer-reviewed, approved and placed: 05.11.2016.

Постановка проблеми. В Османській імперії для здійснення владних повноважень султан опирався на розгалужений адміністративний апарат, який складала тисячі чиновників, а більшість рішень державного значення ухвалювалися у різних органах центрального управління. Однак управління великою територією, контроль над виконанням наказів, налагодження відносин між різними групами багатоетнічного населення імперії, яке переважно проживало не у столичному регіоні, а в провінції, потребувало постійного чіткого функціонування органів влади на місцях.

Аналіз досліджень і публікацій. При розгляді питання організації провінційного управління Османською імперією у XVI ст. було використано окремі розділи загальних праць з історії Османської імперії (як правило, вони мають назву «Провінційна адміністрація») за авторства Х. Іналджика [10], Е. Іхсаноглу [11], І. Х. Узунчаршили [26]. У своєму дослідженні кембриджський історик С. Шоу [25] намагається реконструювати схему державного управління Османської імперії, з'ясовуючи методи формування її адміністративного апарату. Для характеристики відносин центральної та провінційної влади у другій половині XVI ст. в нагоді стала монографія американського дослідника М. Кунта [23]. Дані ґрунтового дослідження А. Біркена «Провінції Османської імперії» [18] прислужилися при складанні таблиці про типологію територій Османської імперії.

Мета дослідження – охарактеризувати структуру провінційного управління Османської імперії в XVI ст.

Виклад основного матеріалу. Прообраз майбутньої системи провінційного уряду Османської імперії почав формуватися ще у другій половині XIV ст. Саме в цей час з'явилося кілька елементів урядування: делегування намісникам функцій військового командування та надання наділів з зобов'язанням виконувати військову службу [21, р.178]. Проте, поняття провінції в якості основної територіальної одиниці з призначеним султаном управителем до кінця XV ст. в Османській імперії не існувало.

У перші роки існування Османського бейліка улубей¹ Осман (1281–1326) та Орхан (1326 – 1359) розділили територію на володіння своїх синів та членів родини. До другої половини XIV ст. вже стало традицією виділяти землі під управління синам султана, які б несли військові обов'язки та мали найвищу адміністративну владу, тобто займали посаду санджакбея (sancakbey) в очолюваному ними санджаку (sancak – тур. «хоругва», інша назва – ліва) – першопочатково це була основна одиниця адміністративно-військового устрою Османської імперії. До 1595 р. султани продовжували відправляти своїх старших синів у провінції в якості губернаторів, але постійні

внутрішні чвари між можливими спадкоємцями престолу призвели з часом до скасування такої практики [22, с.3]. Баезід II до того, як стати султаном, управляв Амасією, Селім I до свого сходження на престол був намісником у Трабзоні, його син Сулейман I – у Кафі, Манісі та Едірне, Селім II був санджакбеєм у Коньї та Манісі, Мурад III – в Акшехірі та Манісі.

Згідно з військово-адміністративною лінією управління османськими територіями управляв бей – воєначальник, який представляв владу султана. Найбільшою адміністративно-військовою одиницею Османської імперії був бейлербейлік (berleybeylik). Ця назва вперше згадується в османських джерелах у 1362 р., однак термін «бейлербейлік» поступово був заміщений поняттям еялет (eyalet). З середини XVI ст. за ознакою організації управління утворюється декілька видів еялетів. Османські еялети поділялися за своїм статусом на два види – тімарли (timarli) та сальяанелі (salyaneli). На території перших – Румелія, Буда, Анатолія, Караман, Дулькадар, Рум (Сівас), Ерзурум, Діярбакир, Алеппо, Дамаск, Тріполі Сирійське – вже міцно утвердилися система санджаків, османське право та османська адміністрація, складалася тімарна система; у других тімарна система була відсутня, всі податки збиралися від імені держави та розподілялися на місцеві потреби: платня військовим, управлінцям, інша частина надходила до державної скарбниці. Всі арабські еялети базувалися на системі сальяане: Єгипет, Йемен, Абссінія, Багдад, Басра, Лахса, Тріполі Лівійське, Туніс, Алжир [10, с.116].

Берлейбей займав найвище місце у військово-адміністративній ієрархії системи управління, очолював еялет (з 1591 р. термін «бейлербейлік» використовується як означення канцелярії бейлербея (berleybey – «бей над беями») та управляв військами підлеглих собі санджаків. У ранній османській історії бейлербей був командуючим провінційними військами (сіпахі-тімаріютами). Така посада існувала за Сельджукідів та Ільханідів [27, с.59-60]. Перша посада бейлербея була започаткована з утворенням першого бейлербейліка Румелії та протягом усієї османської історії, разом з посадою бейлербея Анатолії вважалася найбільш престижною в провінційному управлінні [20, р.19]. Цю посаду мали змогу зайняти християни, які пройшли школу аджемі огланів (про це – у наступному розділі), направлялися до провінцій і там мали змогу пройти усі сходинки чиновницької вертикалі з низів до верхівки [11, с.178].

Одним з важливих факторів для призначення на посаду управителя (місцевого представника султана) була його лояльність до двору. Отримуючи призначення на посаду, бейлербеєві надавалися інструкції щодо його діяльності на посаді. Термін перебування на ній не був конкретно визначений: одні займали

свої посади короткий термін, правління інших бейлербеїв розтягувалося на десятиліття.

На зразок османського центрального уряду – Диван-і Хюмаюн – бейлербей очолював свій провінційний уряд. Окрім бейлербея, до його складу входили дефтердар, кадій, діван ефендісі, секретарі [10, с.129]. Провінційний Диван займався вирішенням поточних місцевих питань, скарг, більшість з яких стосувалася тімарної системи (в тих еялетах, в яких вона діяла). Бейлербеї були дуже тісно пов'язані з економікою та оперували значними грошовими сумами [13, с.187]. Так, у XVI ст. прибутки бейлербея становили від 800 тис. до 1 млн. й більше акче, санджакбеї отримували від 150 тис. до 200 тис. акче на рік.

Нижче за бейлербея в ієрархії розташовувався санджакбей (sancakbey), який стояв на чолі меншої за бейлербейлік адміністративно-військової одиниці – санджака. Він був правителем тієї території, де мали тімари його сіпахі. Як командири провінційних військ санджакбеї мали чисельні обов'язки, які не обмежувалися лише військовим часом. Під своїми знаменами вони збирали сіпахі та джебелю, разом з кадієм мали право суду над тими, хто не з'являвся до війська, шукали таким заміну. У мирний час вони займалися надсиланням листів з проханням про надання землі тим тімаріотам, які відзначилися у поході чи на війні. До компетенції санджакбея входили питання громадської безпеки на місцях. Посадовою функцією санджакбея була поліцейська: «Обрання міри покарання для розбійників, шахраїв, крадіїв та вбивць є обов'язком стража порядку та спокою в області – санджакбея» [8, с.43; 9, с.107]. Однією з вигідних сторін посади санджакбея була можливість збору деяких податків на свою користь: «Однак в ліві Айдин ресм-і ганем та збори за проступки з реайтів невірних тімарів цілком належать санджакбею» [4, с.52]. Тим часом канун-наме вілайету Геліболу встановлював законодавчі обмеження у зборі визначених податків цією посадовою особою: «За санджакбеєм дохід з вуликів записаний не був, і він виключався з розподілу податку за вулики. Відтепер санджакбеї у тій ліві нехай не втручаються в збори з вуликів з власників тімарів. Якщо ж вони розпочнуть втручатися, то кадії нехай заборонять це. Якщо ж заборонити неможливо, то нехай донесуть до Високого двору» [2, с.84]; і далі: «Зеамети та тімари воєначальників та комендантів фортець є вільними. Тому санджакбеї нехай не чіпають їхніх зборів бад-і хава. Відносно власників тімарів та тімарів, що належать мужам фортеці, вище було роз'яснено. Збори бад-і хава та податок ресм-і гердек з їхніх дівчат належить санджакбею. Інших же нехай він не чіпає» [8, с.86].

Санджакбей одноосібно не міг карати, не одержуючи присуду кадія, як і кадій самостійно не виконував своїх вироків: «Санджакбеї нехай не втручаються в тімари ... які є вільними. Хіба лише в тому випадку, коли [хтось] присуджений до повішення або відсікання [якогось] органу. В цьому випадку нехай доручають виконати покарання людям санджакбея за посередництвом кадія. Того, хто заслужив покарання, нехай карають там [де він проживає], не змушуючи

відправляти його в округ іншого кадія або в інше місце» [8, с.86]. У кінці XVI ст., зі зростанням ролі бейлербея в провінційному управлінні, престижність посади санджакбея падає.

Меншою адміністративною одиницею в межах санджака – казою – керував каймакам (з араб. – «намісник, заступник»), ще меншою – нахійс, яка включала в себе близько 10 сіл, розташованих навколо великого села або хутора, – управляв мюдюр (müdü) – староста. Субашилики (території, якими управляли субаши, що виконували правоохоронні функції в санджаку) входили до санджака, самі ж субаши жили у містах і командували сіпахі, які мешкали у селах їхніх округ.

Найнижчу сходинку у військово-адміністративній ланці управління займав сіпахі-тімариот. Сіпахі мали проживати в тому санджаку, де знаходився їхній тімар та інше майно, отже, були прикріплені до певної місцевості: «Місце проживання субаши та сіпахі санджака та все їхнє майно має знаходитися в [цьому] санджаку. І нехай [він] не знаходиться більш ніде, окрім [свого] санджака. Якщо ж вони опиняться за межами санджака, то це повинно стати причиною їхнього звільнення» [8, с.82].

Сіпахі тімарли не займали посад, а скоріше виконували певні адміністративні функції у тімарі, який отримували не у володіння, а використання (в основному, збирали податки для держави та для себе) на час, коли виконували свою військову службу. Соціальний статус сіпахі не передавався від батька до дітей – служба у війську сіпахі не була спадковим заняттям для їхніх нащадків, тому всі права та обов'язки, у тому числі матеріальні, пов'язані з тімаром, належали виключно сіпахі, окрім килидж-тімара, який він мав право передати синам.

Сіпахі виконували наступні функції та обов'язки: по-перше, забезпечували реайята землею. Для того, щоб отримувати від реайї податки, для сіпахі бажаним було спочатку знайти для нього наділ; по-друге, контролювали своєчасне надходження податків та штрафів від селян [14, с.12]. З реайята, який сплатив ресм-і чіфт, сіпахі не мав права вимагати його повторної сплати: «Власник землі нехай не вимагає ресм-і чіфт повторно, примушуючи тих, за якими записаний чіфт або півчіфта: «Засій-но 2, 3 або більше чіфтів». Ресм-і чіфт закріплений за чіфтом землі» [5, с.66]. Так само, при передачі повноважень сіпахі, новоприбулий сіпахі отримував прибуток від попереднього сіпахі, а не від селян» [3, с.58]. Разом з санджакбеєм сіпахі збирали штрафи, а з бейлербеєм – збори за злочини та порушення [7, с.72], які ділили порівну. Власнику реайята належало право стягувати штраф з розбійників, убивць, крадіїв у разі, якщо винний за шаріатом або звичаєм отримував прощення [8, с.43]. За допомогою кадія стягував джизье та іспендже з тих реайя, які не хотіли сплачувати ці податки [6, с.91]. Разом з тим, сіпахі частину отриманих ним податків сплачував на користь того ж санджакбея та бейлербея, у підпорядкуванні яких він перебував, та до державної скарбниці; по-третє, зобов'язані були здійснювати нагляд за станом землі – слід-

кувати, щоб селянин не залишав землю необробленою та контролювати якість посіву. Якщо реайят залишав своє село, то сіпахі того тімара, куди приходив реайят, мав дізнатися, звідки він прийшов та повідомити сіпахі і селян, щоб вони забрали свого реайята [2,с.82]. Власники тімара мали право силою примушувати селян обробляти землю та виконувати їхні обов'язки [7,с.71]; по-четверте, проводили обмір землі: «Якщо сіпахі захоче дізнатися про розмір землі реайята: «За тобою у дефтері записаний чіфт або півчіфта, а у тебе більше», то ніхто нехай не перешкоджає і за законом нехай вимірює» [4,с.48]; по-п'яте, вимірювали отриманий врожай; по-шосте, контролювали передачу землі іншим власникам – вирішення разом з кадї ситуацій зі спадкуванням, продажем землі; по-сьоме, регулювали відносини осілого та прийшлого (сторонніх реайятів та юрюків) населення. Всі піймані реайєю у вільних тімарах бездомні тварини, раби-утікачі, окрім яя, мюселлемів та султанських юрюків, належали власнику тімара [8,с.42].

Чиновники військово-адміністративної ланки управління – бейлербеї, санджакбеї, інші командуючі – отримували земельні наділи (хасси, арпалики), які відрізнялися від звичайних тімарів розміром прибутків, який з них можна було отримати, та тим, що вони не успадковувалися, а володіння ними залежало від займаної посади: «Є хасси іджмалю, коли кожен, заступаючи на велику чи малу посаду, отримує власні хасси. І навіть коли хтось із таких втрачає посаду, а на його місце назначався інший, то йому переходили і всі ті хасси попереднього власника» [15,с.99]. Це були так звані землі «вільного володіння»: їхні власники не були тісно пов'язані з землею та місцевою адміністрацією [12,с.37].

Поряд з беєм судову владу у провінції здійснював представник ільміє (група вчених) – кадї. Посади бея та кадїя були взаємопов'язаними, Накази кадїя отримували безпосередньо від султана, у своїх правових рішеннях не залежав від бея. Х. Іналджик пише, що османи вважали цей розподіл влади як істотно важливий для справедливого правління [10,с.115]. Судова гілка влади функціонувала паралельно з військово-адміністративним управлінням (навіть судові округи не завжди збігалися з територією санджака), тому, з одного боку, це породжувало незалежність гілок місцевої влади та, з іншого, їхній взаємний контроль.

Організація судової влади в провінції базувалася на системі кадиліків – малих – каза та великих. Кадїї в казах, окрім вирішення адміністративних питань, займалися проблемами міст на територіях, які входили до них. Відповідником до кази був кадилік (kadılık) – територія, яка підлягала правовій юрисдикції кадї – судді, який також мав адміністративні обов'язки. Кадїї у кадиліках розділяли свої повноваження з бейлербеєм та санджакбеєм, займаючи важливе місце в провінційному управлінні. Перед ними несли відповідальність службовці, субаши, сіпахі, які здійснювали адміністративне управління над різними групами населення.

З середини XVI ст. внаслідок загострення бо-

ротьби між ільміє та капикулу за посади кадїїв великих міст, які за статусом відповідали посаді санджакбея, призначення на всі судові посади в кадиліках від кадїаскерів перейшло до компетенції великого візіря, але затверджував на посадах все одно султан [24,с.13]. Для того, щоб провадити справедливе судочинство, кадїї займав свою посаду в одному місці протягом нетривалого часу, зазвичай близько року (вважалося, що за цей час він не встигне встановити тісних відносин з населенням тієї території, на яку поширювалася його юрисдикція). Проте, на практиці це виглядало трохи інакше. В Османській імперії кадїї міцно інтегрувалися в державну систему – починаючи з періоду свого навчання, призначення на посаду, вони одночасно представляли ісламську державу та світську бюрократичну, будучи посередником між людьми і державою та інтерпретатором морально-релігійних та правових смислів на локальному рівні. Американська дослідниця К. Беркі називає кадїїв джерелом єднання центру та периферії [17,р.11-12]. У XVI ст. кадїї міг піднятися до рангу санджакбея або навіть бейлербея [10,с.129].

Згідно з джерелами, судді мали широке коло повноважень: окрім вирішення судових суперечок, вони також наглядали за збором податків, діяльністю вакуфів, контролювали встановлення цін на продовольство [16,с.70], регламентували прибутки сіпахі, торговців, ремісників, брали участь у процедурі підготовки до продажу рабів-утікачів, яких спіймали у вільних тімарах: «Після того, як закінчиться передбачений звичаєм термін, спіймані, з дозволу кадїя, виставляються на продаж на ринки» [8,с.42]. Кадїї слідували за виконанням повинностей реайї – якщо вони їх не виконували, кадїї мав примусити їх це робити. Він мав повноваження забороняти санджакбею та сіпахі збирати більші за закріплені у законах суми штрафів у санджаку. Кадїї для виконання поставлених завдань керувалися і шариатом, і світським законодавством [1,с.52].

Фінансову гілку влади на місцях очолював дефтердар (хазіне дефтердари), який збирав державні прибутки з кожної території та вирішував усі фінансові питання. Найпрестижнішими вважалися посади провінційного дефтердара в Єгипті та Алеппо – у 1550-х рр., посадовці, які їх займали, отримували 150 тис. та 230 тис. акче на рік відповідно [19,209; 28,р.19]. Дефтердарам допомагали кетхудаси (kethüdaşı) та тахрір еміні (tahriir emini), які працювали при підготовці реєстрів разом з кятїбами, вони також розпоряджалися грамотами на хасси та зеамети; та тімар дефтердари, який опікувався роздачею звичайних тімарів. Зазвичай на ці посади обирали кандидатів з числа улемів, які відзначалися своїми заслугами та чесністю. Він міг напряму зв'язуватись зі столицею і подавати скарги на бейлербея та інших адміністраторів. З іншого боку, бейлербей міг усунути з посади кадїя або дефтердара, які зловживали своєю владою, але про це він мусив негайно повідомити у столицю. Таким чином, це була справжня система перевірок та балансів у владі в провінції [10,с.130] (Див. Таб.1).

Таблиця 1. Управління провінцією Османської імперії в XVI ст.

Центральна влада		
Військово-адміністративна	Судово-релігійна	Фінансова
Великий візир	Шейх-уль-іслам	Башдефтердар (головний дефтердар)
	Казаскери	
		
<ul style="list-style-type: none"> • Бейлербей • Санджакбей • Субаши • Мухассил • Мюгесселім • Діздар • Сіпахі тімарли 	<ul style="list-style-type: none"> • Кадій • Каймакам • Наїб • Мюдерріс 	<ul style="list-style-type: none"> • Дефтердар • Кетхудаси • Тахрір еміні • Секретарі
Провінційна влада		

Окрім османських провінцій, якими управляли османські чиновники, в орбіті імперії знаходилися також залежні території з особливим статусом: шеріфат Мекки, Кримське ханство, Молдавія і Волощина, князівство Седмигороду, республіка Дубровник, князівства грузинські та черкеські [22,s.19]. У васальних державах османи інколи наділяли місцеві династії автономією у внутрішніх справах, але примушували їх сплачувати щорічну данину та поставляти допоміжне військо для походів. Певні регіони вони вважали за краще зберігати як пограничні бейліки або васальні князівства.

Висновки. Отже, органи центрального управ-

ління імперією розділялися на такі структурні гілки: військово-адміністративну (від тімаріота, санджакбея, бейлербея до великого візиря), судово-релігійну (судді-кадії, казаскери, шейх-уль-іслам) та фінансову. Саме за допомогою їх підтримувалися міцні зв'язки між провінціями та центральним урядом, що сприяло централізації управління Османською імперією. В адміністративному та фінансовому плані управління відбувалося у межах еялету, санджака (ліви), кази, нахйє, в судовому – у визначених каділіках. Управління відносилося до верстви аскері. Правові взаємовпливи та заборони підтримували стійку рівновагу між цими гілками влади.

ПРИМІТКИ:

¹ Улубей – вождь племені у тюркських народів.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Гасратян М. А. Очерки истории Турции. Москва: Наука, 1983. 256 с.
2. Законоположение вилайета Гелиболу // Аграрный строй Османской империи XV-XVII вв.: документы и материалы / Под. ред. А. С. Тверитиновой. Москва: Изд-во восточной лит-ры, 1963. С. 81–89.
3. Законоположение вилайета Караман // Аграрный строй Османской империи XV-XVII вв.: документы и материалы / Под. ред. А. С. Тверитиновой. Москва: Изд-во восточной лит-ры, 1963. С. 56–60.
4. Законоположение ливы Айдын // Аграрный строй Османской империи XV-XVII вв.: документы и материалы / Под. ред. А. С. Тверитиновой. Москва: Изд-во восточной лит-ры, 1963. С. 44–55.
5. Законоположение ливы Мосул // Аграрный строй Османской империи XV-XVII вв.: документы и материалы / Под. ред. А. С. Тверитиновой. Москва: Изд-во восточной лит-ры, 1963. С. 63–69.
6. Законоположение ливы Охри (Охрида) // Аграрный строй Османской империи XV-XVII вв.: документы и материалы / Под. ред. А. С. Тверитиновой. Москва: Изд-во восточной лит-ры, 1963. С. 87–91.
7. Законоположение ливы Халеб // Аграрный строй Османской империи XV-XVII вв.: документы и материалы / Под. ред. А. С. Тверитиновой. Москва: Изд-во восточной лит-ры, 1963. С. 70–75.
8. Законоположение ливы Худавендигяр // Аграрный строй Османской империи XV-XVII вв.: документы и материалы / Под. ред. А. С. Тверитиновой. Москва: Изд-во восточной лит-ры, 1963. С. 38–43.
9. Канун-наме вилайета Эрзурум // Армения в первой половине XVI в. Москва: Главная редакция восточной литературы, 1971. С. 99–117.
10. Иналджик Г. Османська імперія. Класична доба 1300–1600 / Пер. з англ. О. Галенка; Ін-т сходознавства ім. А. Кримського НАН України. Київ: Критика, 1998. 287 с.
11. История Османского государства, общества и цивилизации: В 2 т. / [под ред. Э. Ихсаноглу]; Исслед. центр исламской истории, искусства и культуры; пер. В.Б. Феоновой под ред. М.С. Мейера. Москва: Вост. лит., 2006. Т. 1: История Османского государства и общества. 2006. XXXII+602 с.
12. Книга законов султана Сулеймана Кануни // Аграрный строй Османской империи XV–XVII вв.: документы и материалы / Под. ред. А. С. Тверитиновой. Москва: Изд-во восточной лит-ры, 1963. С. 22–37.
13. Мейер М. С. К характеристике правящего класса в Османской империи XVI–XVII вв. (по данным «Тереке дефтерлери») // Средневековый Восток. История, культура, источниковедение. Москва, 1980. С. 180–189.

14. Орешкова С. Государственная власть и некоторые проблемы формирования социальной структуры османского общества // Османская империя: система государственного управления, социальные и этнорелигиозные проблемы. Москва, 1986. С.5–18.
15. Трактат Али Чауша из Софии о тимариотской организации в Османской империи // Аграрный строй Османской империи XV-XVII вв.: документы и материалы / Под. ред. А. С. Тверитиновой. Москва: Изд-во восточной лит-ры, 1963. С.92–127.
16. Хаджибегич Х. Турецкие правовые памятники как исторический источник // Восточные источники по истории народов Юго-Восточной и Центральной Европы. Т. I. Москва: Издательство «Наука», 1964. С. 67–75.
17. Barkey K. Islam and Toleration: Studying the Ottoman Imperial Model // International Journal of Politics, Culture, and Society. Vol. 19. № 1/2. The New Sociological Imagination II (Dec., 2005). Pp. 5–19.
18. Birken A. Die Provinzen Des Osmanischen Reiches (Tubinger Atlas Des Vorderen Orients. Wiesbaden, 1976. 322 s.
19. БОА (Архів Прем'єр-міністра Туреччини (Başbakanlık Arşivi). KK Ruus. 209.
20. David G. Provincial administration // Encyclopedia of the Ottoman Empire // G. Agoston, B. Masters. NY: Facts on file, 2009. P.14.
21. Imber Colin. The Ottoman Empire, 1300–1650: the Structure of Power. New York: Palgrave Macmillan, 2002. Pp. xiv, 405.
22. Kołodziejczyk D. Podole pod panowaniem tureckim. Ejalet Kamieniecki 1672-1699. Warszawa: Oficyna Wydawnicza POL-CZEK Polskiego Czerwonego Krzyża, 1994. 255 s.
23. Kunt M. The Sultan's Servants: The Transformation of Ottoman Provincial Government, 1550–1650. New York: Columbia University Press, 1983. 181 p.
24. Ortaylı I. Osmanlı Devleti'nde Kadı. Ankara, 1994. 82 s.
25. Shaw Stanford J. History of the Ottoman Empire and Modern Turkey: Vol. I: Empire of the Gazis: the Rise and Decline of the Ottoman Empire, 1280-1808. Cambridge, 1976. 351 p.
26. Uzunçarşılı I. H. Osmanlı Tarihi II. Cilt: İstanbul'un Fethinden Kanunî Sultan Süleyman'ın Ölümüne Kadar. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1998. 756 s.
27. Uzunçarşılı I. Osmanlı devleti teşkilatına medhal. Ankara: TTKB, 1988. 467 s.
28. Yılmaz M.Ş. Koca Nişancı of Kanuni: Celalzade Mustafa Çelebi, Bureaucracy and «Kanun» in the reign of Suleyman the Magnificent (1520–1566). Ph.D. Dissertation. Ankara: Bilkent University, 2006. 255 p.

REFERENCES:

1. Gasratjan, M.A., 1983. Oчерки istorii Turcii [Essays on the history of Turkey]. M.A. Gasratjan, S.F. Oreshkova, Ju.A. Petrosjan (eds.). Nauka, Moscow. [in Russian]
2. Zakonopolozhenie vilajeta Gelibolu [Kanunname of the Gelibolu vilayet]. Agrarnyj stroj Osmanskoj imperii XV-XVII vv.: dokumenty i materialy [The agricultural system of the Ottoman Empire in the XVth-XVIIth centuries: documents and materials]. A. S. Tveritina (ed.). Izd-vo vostochnoj lit-ry, Moskow. 81–89. [in Russian]
3. Zakonopolozhenie vilajeta Karaman [Kanunname of the Karaman vilayet]. Agrarnyj stroj Osmanskoj imperii XV-XVII vv.: dokumenty i materialy [The agricultural system of the Ottoman Empire in the XVth-XVIIth centuries: documents and materials]. A. S. Tveritina (ed.). Izd-vo vostochnoj lit-ry, Moskow. 56–60. [in Russian]
4. Zakonopolozhenie livy Ajdyn [Kanunname of Aidyn liva]. Agrarnyj stroj Osmanskoj imperii XV-XVII vv.: dokumenty i materialy [The agricultural system of the Ottoman Empire in the XVth-XVIIth centuries: documents and materials]. A. S. Tveritina (ed.). Izd-vo vostochnoj lit-ry, Moskow. 1963. 44–55. [in Russian]
5. Zakonopolozhenie livy Mosul [Kanunname of Mosul liva]. Agrarnyj stroj Osmanskoj imperii XV-XVII vv.: dokumenty i materialy [The agricultural system of the Ottoman Empire in the XVth-XVIIth centuries: documents and materials]. A. S. Tveritina (ed.). Izd-vo vostochnoj lit-ry, Moskow. 1963. 63–69. [in Russian]
6. Zakonopolozhenie livy Ohri (Ohrida) [Kanunname of Ohri liva] // Agrarnyj stroj Osmanskoj imperii XV-XVII vv.: dokumenty i materialy. [The agricultural system of the Ottoman Empire in the XVth-XVIIth centuries: documents and materials] A. S. Tveritina (ed.). Izd-vo vostochnoj lit-ry, Moskow. 1963. 87–91. [in Russian]
7. Zakonopolozhenie livy Hudavendigjar [Kanunname of Hüdavendigâr liva]. Agrarnyj stroj Osmanskoj imperii XV-XVII vv.: dokumenty i materialy [The agricultural system of the Ottoman Empire in the XVth-XVIIth centuries: documents and materials]. A. S. Tveritina (ed.). Izd-vo vostochnoj lit-ry, Moskow. 1963. 38–43. [in Russian]
8. Kanun-name vilajeta Jerzurum [Kanunname of the Erzurum vilayet]. Armenija v pervoj polovine XVI v. [Armenia in the first half of the XVIth century]. Glavnaja redakcija vostochnoj literatury, Moskow. 1971. 99–117. [in Russian]
9. Inalzhik H., 1998. Osmans'ka imperija. Klasichna doba 1300-1600 [The Ottoman Empire: The Classical Age 1300-1600]. Per. z angl. O.Galenka; In-t shodoznavstva im. A. Krims'kogo NAN Ukraïni. Kritika, Kyiv. [in Ukrainian]
10. Inalcik H., 1954. Ottoman methods of conquest. Studia islamica. Princeton. 103–129. [in English]
11. Istorija Osmanskogo gosudarstva, obshhestva i civilizacii [History of the Ottoman state, society and civilization], 2006. V 2 t. Je. Ihsanoglu (ed.). Vost. Lit., Moskow. T. 1: Istorija Osmanskogo gosudarstva i obshhestva. [in Russian]
12. Kniga zakonov sultana Sulejmana Kanuni [Kanunname of Suleyman Kanuni]. Agrarnyj stroj Osmanskoj imperii XV-XVII vv.: dokumenty i materialy [The agricultural system of the Ottoman Empire in the XVth-XVIIth centuries]. A. S. Tveritina (ed.). Izd-vo vostochnoj lit-ry, Moskow. 1963. 22–37. [in Russian]
13. Mejer, M.S., 1980. K karakteristike pravjashhego klassa v Osmanskoj imperii XVI-XVII vv. (po dannym «Tereke defterleri») [On the characterization of the leading class in the Ottoman Empire in the XVI-XVIIth centuries]. Srednevekovyj Vostok. Istorija, kul'tura, istochnikovedenie. Moscow. 180-189. [in Russian]
14. Oreshkova, S., 1986. Gosudarstvennaja vlast' i nekotorye problemy formirovanija social'noj struktury osmanskogo obshhestva [Governmental power and some issues of formation of the social structure of the Ottoman society]. Osmanskaja imperija: sistema gosudarstvennogo upravlenija, social'nye i jetnoreligioznye problemy. Moscow. 5-18. [in Russian]

15. Traktat Ali Chausha iz Sofii o timariotskoj organizaciji v Osmanskoj imperii [Treatise of Ali Chaush from Sofia about the timar organization of the Ottoman Empire]. *Agrarnyj stroj Osmanskoj imperii XV–XVII vv.: dokumenty i materialy* [The agricultural system of the Ottoman Empire in the XVth–XVIIth centuries]. A. S. Tveritinova (ed.). Izd-vo vostochnoj lit-ry, Moscow. 1963. 92–127. [in Russian]
16. Hadzhibegich, H. Tureckie pravovye pamjatniki kak istoricheskij istochnik [Turkish legal monuments as a historical source]. *Vostochnye istochniki po istorii narodov Jugo-Vostochnoj i Central'noj Evropy*. T. I. Izdatel'stvo «Nauka», Moscow. 1964. 67–75. [in Russian]
17. Barkey, K., 2005. Islam and Toleration: Studying the Ottoman Imperial Model. *International Journal of Politics, Culture, and Society*. 19. (1/2). The New Sociological Imagination II, 5–19. [in English]
18. Birken, A., 1976. Die Provinzen Des Osmanischen Reiches (Tubinger Atlas Des Vorderen Orients (The provinces of the Ottoman Empire). Wiesbaden. [in German]
19. Imber Colin, 2002. *The Ottoman Empire, 1300–1650: the Structure of Power*. Palgrave Macmillan, New York. [in English]
20. David, G., 2009. Provincial administration. *Encyclopedia of the Ottoman Empire*. G. Agoston, B. Masters (eds.). Facts on file, NY. 187–204. [in English]
21. Kołodziejczyk, D., 1994. Podole pod panowaniem tureckim. Ejalet Kamieniecki 1672-1699 [Podolia under the Turkish rule. Eyalet Kamieniecki 1672-1699]. Oficyna Wydawnicza POLCZEK Polskiego Czerwonego Krzyża, Warszawa. [in Polish]
22. Kunt, M., 1983. *The Sultan's Servants: The Transformation of Ottoman Provincial Government, 1550–1650*. Columbia University Press, New York. [in English]
23. Ortaylı, I., 1994. *Osmanlı Devleti'nde Kadı* [Judge in the Ottoman Empire]. Ankara. [in Turkish]
24. Shaw Stanford, J., 1976. *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey: Vol. I: Empire of the Gazis: the Rise and Decline of the Ottoman Empire, 1280-1808*. Cambridge. [in English]
25. Uzuncarşılı, I., 1988. *Osmanlı devleti teşkilatına medhal* [Review of the Ottoman state organization]. TTKB, Ankara. [in Turkish]
26. Uzuncarşılı, I. H., 1998. *Osmanlı Tarihi II. Cilt: İstanbul'un Fethinden Kanunî Sultan Süleyman'ın Ölümüne Kadar* [History of the Ottoman Empire: from Mehmed Fatih to the death of Suleyman Kanuni]. Türk Tarih Kurumu, Ankara. [in Turkish]
27. Yılmaz, M.Ş., 2006. *Koca Nişancı of Kanuni: Celalzade Mustafa Çelebi, Bureaucracy and «Kanun» in the reign of Suleyman the Magnificent (1520–1566)*. Ph.D. Dissertation. Bilkent University, Ankara. [in English]
16. Hadzhibegich, H. Tureckie pravovye pamjatniki kak istoricheskij istochnik [Turkish legal monuments as a historical source]. *Vostochnye istochniki po istorii narodov Jugo-Vostochnoj i Central'noj Evropy*. T. I. Izdatel'stvo «Nauka», Moscow. 1964. 67–75. [in Russian]
17. Barkey, K., 2005. Islam and Toleration: Studying the Ottoman Imperial Model. *International Journal of Politics, Culture, and Society*. 19. (1/2). The New Sociological Imagination II, 5–19. [in English]
18. Birken, A., 1976. Die Provinzen Des Osmanischen Reiches (Tubinger Atlas Des Vorderen Orients (The provinces of the Ottoman Empire). Wiesbaden. [in German]
19. Imber Colin, 2002. *The Ottoman Empire, 1300–1650: the Structure of Power*. Palgrave Macmillan, New York. [in English]
20. David, G., 2009. Provincial administration. *Encyclopedia of the Ottoman Empire*. G. Agoston, B. Masters (eds.). Facts on file, NY. 187–204. [in English]
21. Kołodziejczyk, D., 1994. Podole pod panowaniem tureckim. Ejalet Kamieniecki 1672-1699 [Podolia under the Turkish rule. Eyalet Kamieniecki 1672-1699]. Oficyna Wydawnicza POLCZEK Polskiego Czerwonego Krzyża, Warszawa. [in Polish]
22. Kunt, M., 1983. *The Sultan's Servants: The Transformation of Ottoman Provincial Government, 1550–1650*. Columbia University Press, New York. [in English]
23. Ortaylı, I., 1994. *Osmanlı Devleti'nde Kadı* [Judge in the Ottoman Empire]. Ankara. [in Turkish]
24. Shaw Stanford, J., 1976. *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey: Vol. I: Empire of the Gazis: the Rise and Decline of the Ottoman Empire, 1280-1808*. Cambridge. [in English]
25. Uzuncarşılı, I., 1988. *Osmanlı devleti teşkilatına medhal* [Review of the Ottoman state organization]. TTKB, Ankara. [in Turkish]
26. Uzuncarşılı, I. H., 1998. *Osmanlı Tarihi II. Cilt: İstanbul'un Fethinden Kanunî Sultan Süleyman'ın Ölümüne Kadar* [History of the Ottoman Empire: from Mehmed Fatih to the death of Suleyman Kanuni]. Türk Tarih Kurumu, Ankara. [in Turkish]
27. Yılmaz, M.Ş., 2006. *Koca Nişancı of Kanuni: Celalzade Mustafa Çelebi, Bureaucracy and «Kanun» in the reign of Suleyman the Magnificent (1520–1566)*. Ph.D. Dissertation. Bilkent University, Ankara. [in English]